

УДК 330.5(477.44)

Неживенко А.П.

кандидат економічних наук

Вінницького національного технічного університету

**СУКУПНИЙ РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ:
ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ****CUMULATIVE RESOURCE POTENTIAL:
PROBLEMS OF FORMATION AND UTILIZATION****АНОТАЦІЯ**

У статті розкрито особливості та специфіку сукупного ресурсного потенціалу країни та її регіонів, поглиблено їх економічну сутність та змістовні характеристики, окреслено функції та виявлено роль у відтворенні суспільних процесів. Обґрунтовано основні чинники та принципи становлення та розвитку сукупного ресурсного потенціалу, основи задіяння його в практику в нових умовах господарювання. Визначено роль і значення основних складових сукупного потенціалу – природно-ресурсного та трудового, особливості їх функціонування. Розроблено перспективні напрями удосконалення розвитку та використання сукупного ресурсного потенціалу країни.

Ключеві слова: сукупний ресурсний потенціал, природно-ресурсний та трудовий потенціал, стан, структура, використання, перспективи, стратегія.

АННОТАЦИЯ

В статье раскрыты особенности и специфика совокупного ресурсного потенциала страны и ее регионов, углублена их экономическая сущность и содержательные характеристики, намечены функции и выявлена роль в воспроизводстве общественных процессов. Обоснованы основные факторы и принципы становления и развития совокупного ресурсного потенциала, основы задействования его в практику в новых условиях хозяйствования. Определена роль и значение основных составляющих совокупного потенциала – природно-ресурсного и трудового, особенности их функционирования. Разработаны перспективные направления совершенствования развития и использования совокупного ресурсного потенциала страны.

Ключевые слова: совокупный ресурсный потенциал, природно-ресурсный и трудовой потенциал, состояние, структура, использование, перспективы, стратегия.

ANNOTATION

The article details peculiarities and specifics of the cumulative resource potential of the country and its regions, elaborates their economic essence and substantial characteristics, outlines functions and reveals their role in reproduction of social processes. Also substantiated are key elements and principles of the formation and development of the cumulative resource potential, basis of its involvement into practical work under new the conditions of economic activities. Determined has been the role and importance of the key components of the cumulative potential – natural-resources and labour, and specifics of their functioning. Prospective ways for improving development and utilization of the cumulative resource potential of the country have been detailed.

Keywords: cumulative resource potential, natural-resources and labour potential, current state, structure, utilization, prospects, strategy.

Постановка проблеми. Соціально-економічний розвиток нашої країни та її регіонів тісно пов'язаний з масштабом і характером трансформаційних процесів, активність яких значною мірою залежить від рівня сформованості і ступеня використання наявного сукупного ресурсного потенціалу. Ресурсний потенціал як сукупність всіх ресурсів і резервів певної тери-

торії у взмоузгодженому функціонуванні є базисом і каркасом економічного розвитку, основою усесторонньої господарської діяльності та її результативності. Як матеріальна база виробничої організації господарства території певної потужності і масштабу він характеризує рівень розвитку продуктивних сил, визначає виробничу спеціалізацію регіональних господарських систем, їх будову, формування територіально-виробничих комплексів, їх конкурентоспроможність, вирішення стратегічних завдань соціально-економічного розвитку.

На жаль, використання сукупного ресурсного потенціалу із-за причин економічного, організаційного та управлінського характеру є недостатнім, що спричиняє та поглиблює деформацію структури виробництва, викликає посилення деструктивних процесів, диференціацію виробництва, посилення асиметрії розвитку. Все це потребує розробки та впровадження комплексу заходів по забезпеченню збереження та нарощення сукупного ресурсного потенціалу, обґрунтування механізму оптимального його використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження складових елементів сукупного потенціалу в науковій спільності завжди приділялась і приділяється значна увага, зокрема, в роботах Б. Данилишина, С. Дорогунцова, В. Бондаренко, І. Бистрякова, М. Бутка, М. Хвесика, Л. Левківської, Я. Ковалю, М. Чумаченка, А. Мазура, П. Борщевського, Є. Хлобичова, А. Степаненко, В. Трегобчука, О. Веклич, В. Шевчука та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. При наявності глибоких наукових досліджень складових сукупного ресурсного потенціалу, недостатніми є дослідження його системно-комплексного розвитку як цілісної інтегрованої системи з визначенням особливостей і специфіки формування та задіяння в практику господарювання в ринкових умовах та новому ринковому середовищі. В статті зроблена спроба частково заповнити цю нішу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сукупний ресурсний потенціал являє собою складну, поліструктурну систему, поєднання наявних природних, виробничих, трудових, фінансових, інвестиційних, інноваційних, інфра-

структурних, інформаційних, соціальних, ринкових ресурсів, взаємопов'язаних між собою і раціональне використання яких забезпечує одержання економічного ефекту. Структура та основні його елементи можна представити такою узагальненою схемою (рис. 1). Оптимальне поєднання складових сукупного ресурсного потенціалу, його комплексність з врахуванням пріоритетності та послідовності задіяння в практику складових визначає стан та можливості розвитку території, перспективність функціонування господарських систем. Структура сукупного ресурсного потенціалу може розглядатись

в різних аспектах – в залежності від складу, ступеня сформованості, критеріальних ознак, масштабу, напрямку дій, рівня використання, задач дослідження. Розвиток сукупного ресурсного потенціалу залежить від комплексу факторів, які впливають на стан, характер і напрями використання, серед яких можна виокремити фактори зовнішнього і внутрішнього впливу, постійні й тимчасові, суб'єктивні й об'єктивні. Формування та розвиток сукупного ресурсного потенціалу в кожному регіоні країни відбувається під впливом багатьох чинників, які можна поділити на три основні групи: економічні,

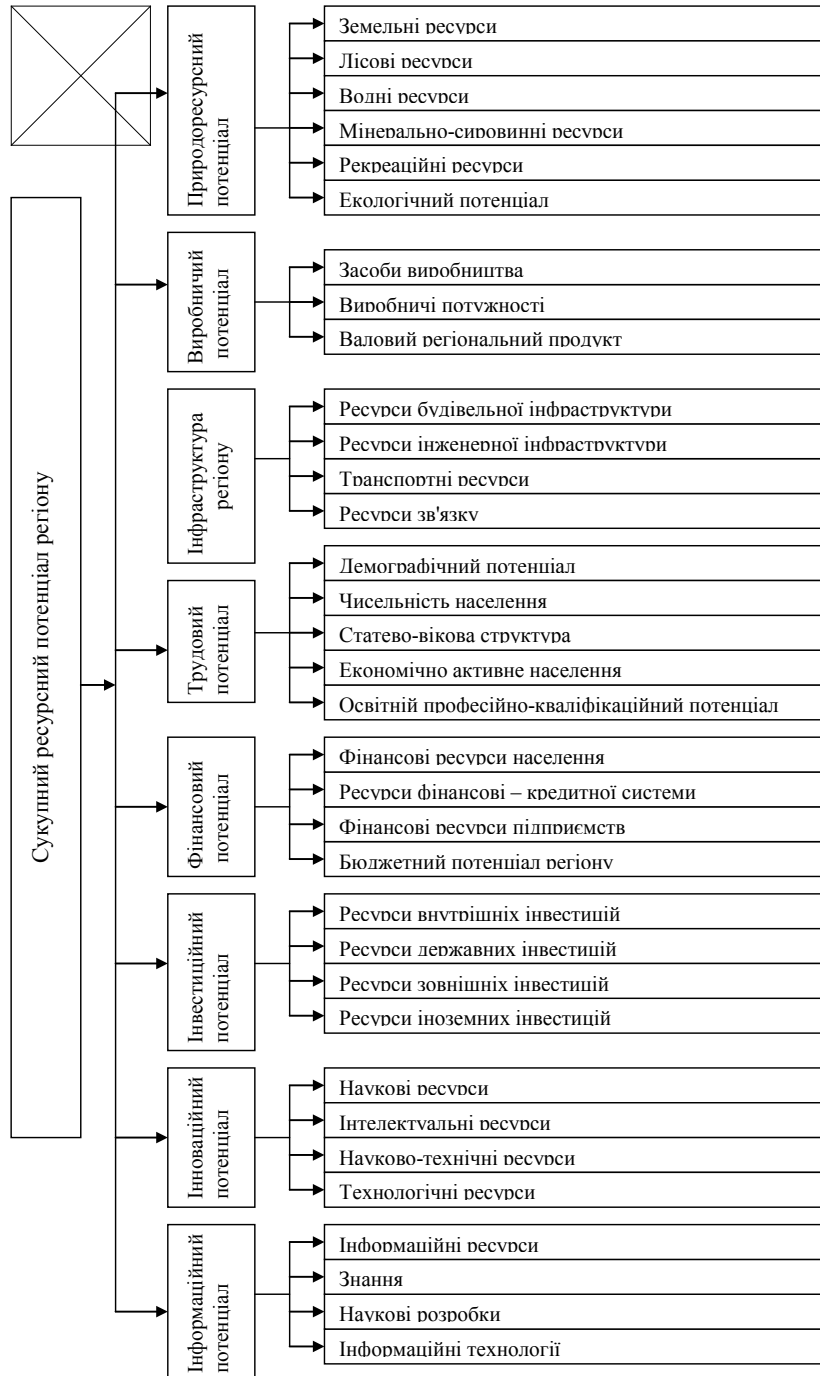

Рис. 1. Структура та основні елементи ресурсного потенціалу регіону

соціальні та демографічні, які є різними за змістом і ефективності впливу.

Особливу роль в структурі сукупного потенціалу відіграє природно-ресурсний потенціал, який є визначальним чинником формування спеціалізації економіки країни та її регіонів. Він визначається сукупністю всіх видів природних ресурсів на певній території на даний час, які задіяні в господарську діяльність, та також тих, які як резервні можуть бути використанні у майбутньому згідно технічних критеріїв. Природно-ресурсний потенціал є динамічною системою, схильною до змін складу, величини та масштабів використання. Основними його характеристиками є географічне положення, особливості рельєфу, агрокліматичні умови та територіальне розміщення складових природного потенціалу.

Природно-ресурсний потенціал є багатокомпонентним і включає мінеральні, земельні, водні, лісові, біологічні, рекреаційні, кліматичні та космічні ресурси, які поділяються на ресурси виробничого й невиробничого, промислового й сільськогосподарського, галузевого й міжгалузевого, одноцільового та багатоцільового призначення.

По своєму складу, особливостям і специфіці виокремлюють компонентну, функціональну, територіальну та організаційну структури природно-ресурсного потенціалу. Так, компонентна структура характеризує внутрішньо- та міжвидові співвідношення природних ресурсів (земельних, водних, лісових тощо); територіальна – різні форми просторової дислокації природно-ресурсних комплек-

сів; організаційна – можливості відтворення та ефективної експлуатації природних ресурсів. Функціональна структура природно-ресурсного потенціалу відображає вплив природних ресурсів на формування спеціалізації територій та певних господарських комплексів.

У складі природно-ресурсного потенціалу виділяють екологічний потенціал, оскільки вже сьогодні, й особливо у перспективі, екологічна ситуація в регіонах визначатиме можливості розвитку і розміщення продуктивних сил та рівень сприятливості територій для проживання і життєдіяльності людей (1).

Ринкові умови господарювання вносять свої корективи в розвиток і використання сукупного ресурсного потенціалу, за умов зміцнення ринкових відносин постають певні закономірності у його формуванні та використанні в практичній діяльності. Особливого значення набувають такі закономірності, як комплексне використання ресурсів, планомірність їх розвитку, спеціалізація господарських систем, соціальна спрямованість використання ресурсного потенціалу, здатність до інтеграції, сталий розвиток. Пізнання закономірностей формування та використання ресурсного потенціалу обумовлено практичними потребами суспільства і особливо важливе під час підготовки регіональних програм, спрямованих на поліпшення соціально – економічного розвитку регіону, прогнозування розвитку окремих галузей і міжгалузевих комплексів з урахуванням розв'язання невирішених нагальних проблем.

На основі пізнання законів і закономірностей формуються принципи використання ресурсного потенціалу території як правила діяльності та управління економічною політикою держави, як сукупність загальнодержавних правил, положень, норм, введених на основі теорії пізнання особливостей розвитку виробництва. Серед них варто вказати на принцип раціонального та економічно ефективного використання ресурсного потенціалу регіону, який спрямований на припинення руйнівного впливу виробництва на природне середовище, перехід до еколого-економічних шляхів використання ресурсного потенціалу, а також на принципи ресурсозбереження, комплексності, системності, пропорційності і збалансованості, пріоритетності, перспективності, послідовності, законності, ефективності, оздоровлення навколишнього середовища.

У задіянні в господарську практику основних складових ресурсного потенціалу важлива роль належить трудовому фактору, трудовій діяльності людей та її активності. Сучасні тенденції в економіці України спонукають до розгляду проблеми розвитку трудового потенціалу як вирішальної передумови соціально-економічної стабілізації, що є основою забезпечення продуктивності національної економіки.

У процесі реформування економіки загострилися суперечності між суб'єктами трудо-

вих відносин з приводу використання робочої сили, тому процес формування та використання трудового потенціалу в умовах трансформації економіки країни набуває особливої значущості та актуальності.

За останні роки в Україні спостерігається ускладнення відтворювальних чинників стану трудового потенціалу, негативні тенденції у структурі зайнятості та якості на ринку праці. Підприємства майже втратили контроль над станом свого трудового потенціалу та процесами його формування й використання. Так, падіння обсягів виробництва, низький рівень заробітної плати зумовлюють погіршення професійно-кваліфікаційного рівня працівників, їх морально-мотиваційного й творчого потенціалів, що, в свою чергу, заважає проведенню реструктуризації виробництва, впровадженню новітніх ресурсозберігаючих технологій та виробництва конкурентоспроможної продукції, збереженню навколишнього середовища проживання.

Загальною основою і джерелом формування трудового потенціалу є населення країни. У найбільш загальному виді трудовий потенціал характеризує визначені можливості економічно активного населення, які можуть бути мобілізовані для досягнення конкретної мети при оптимальному використанні складових сукупного ресурсного потенціалу як джерела можливостей, засобів, запасу.

Щодо структуризації трудового потенціалу, то розрізняють сукупний трудовий потенціал – як загальну міру всіх можливостей, необхідних для трудової діяльності і закладених у працездатному населенні; продуктивний трудовий потенціал, що дає найбільшу віддачу в створенні будь-яких цінностей; приватний трудовий потенціал, що визначає можливості для діяльності конкретної сукупності населення, територій, конкретного трудового колективу, окремої особи [2; 4; 5].

З метою реалізації принципів системності і комплексності трудовий потенціал класифікують за ознаками територіальності; за потенціалом працездатного населення; відношенням до трудової діяльності; за галузеву приналежністю; формою власності; об'єктом оцінки [4].

Виходячи з територіальних границь оцінки як сукупного ресурсного потенціалу та і зокрема трудового, виокремлюють трудовий потенціал країни, регіонів, адміністративно-територіальних одиниць. Залежно від відношення до трудової діяльності розрізняють трудовий потенціал осіб, зайнятих у суспільному виробництві, і трудовий потенціал осіб, не зайнятих у суспільному виробництві, включаючи тих, хто навчається з відривом від виробництва; зайнятих у домашньому господарстві; безробітних [8].

Досліджуючи розподіл зайнятої частини трудових ресурсів за галузями і секторами економіки, можна виділити трудовий потенціал галузей економіки та їх комплексів; трудовий потенціал зайнятих у державному й приватно-

му секторах економіки, які по-різному впливають на активність використання складових сукупного потенціалу. У кожному регіоні складаються певні умови формування, використання трудового потенціалу, які впливають на його якісні характеристики. Ці умови є чинниками удосконалення якості трудового потенціалу [6]. Кількісна характеристика трудового потенціалу визначається: демографічними чинниками (приростом населення, міграційною рухливістю та ін.); потребами суспільного виробництва в робочій силі; можливостями задоволення потреби працездатного населення в робочих місцях. До якісних властивостей трудового потенціалу відносять стан фізичного та психічного здоров'я, духовність, освітньо-професійний та інтелектуальний рівні, соціальні, культурні та ментальні характеристики (старанність, дисциплінованість, самостійність, ініціативність, підприємливість тощо) [3; 5; 6; 8].

Виходячи з якісної та кількісної характеристик, вважаємо, що трудовий потенціал країни та її регіонів – це складна соціально-економічна категорія, що представляє взаємопов'язані кількісно-якісні властивості та можливості економічно активного населення – діючої робочої сили до суспільно-корисної праці, підприємницької діяльності, результатом якої є новостворені духовні та матеріальні цінності. Характеристики трудового потенціалу визначають реальний стан економіки, економічні та соціальні показники держави та перспективи її розвитку.

Економічна сутність трудового потенціалу країни полягає в тому, що він, виступаючи у формі діючої робочої сили, створює матеріальні й духовні цінності, а як потенційна робоча сила – здатний їх виробляти. Звідси важливий висновок: суспільство зацікавлене в максимальній питомій вазі трудового потенціалу, задіяного в суспільно-корисній праці, адже це збільшує валовий внутрішній продукт (ВВП) і національний дохід (НД), що зрештою дає можливість підвищити якість життя населення.

Соціальна сутність трудового потенціалу полягає в тому, що він дає можливість як окремим особам, так і різним соціальним групам населення визначити своє місце в суспільно-корисній праці, через яку самоствердитися у суспільстві та забезпечити собі і суспільству законне джерело доходів.

До факторів зростання трудового потенціалу відносять [9]: природний приріст населення, особливо працездатного; покращення стану здоров'я, фізичного стану, морального стану суспільства, які підсилюють дієздатність робочої сили; ріст культурно-технічного рівня населення, особливо освітнього і кваліфікаційного; обставини, що збільшують сукупний фонд робочого часу. При цьому фактором зміни величини трудового потенціалу виступає міграція працездатного населення, точніше сальдо міграційних потоків. Формування трудового потенціалу – це процес набуття економічно активного населення

до трудової та підприємницької діяльності ознак, необхідних для використання в трудовій діяльності, здобуття певних знань і навичок, фізичного, емоційного, духовного, професійного розвитку.

У ринкових умовах особливу роль у формуванні трудового потенціалу приділяють економічним умовам та демографічним факторам, до яких можна віднести рівень народжуваності, рівень смертності, міграцію, питому вагу населення у працездатному віці в загальній чисельності населення, а також тривалість життя. Проте головною причиною руйнування трудового потенціалу за роки незалежності України є негативний вплив недосконалих соціально-трудова відносин, що призводить до великомасштабної тінізації економіки, недосконалого трудового законодавства, недотримання роботодавцями законодавчо встановлених соціально-трудова прав і гарантій.

Зниження життєвого рівня, знецінення робочої сили, практично відсутня мотивація праці та посилення соціального напруження не можуть сприяти збільшенню обсягів суспільного виробництва промислової продукції та підвищення її ефективності. Визначальним чинником відтворення населення є економічна база суспільства: економічна складова відіграє вирішальну роль у відтворювальному процесі, а економічні відносини є провідним чинником суспільного розвитку, складаючи основу всіх інших соціальних відносин.

Розвиток трудового потенціалу являє собою процес переходу економічно активного населення у стадію досконалості, тобто якісне та кількісне використання праці цього населення, а метою його розвитку є створення правових, організаційних, економічно-соціальних умов для його збереження, відтворення та продуктивності.

Формування трудового потенціалу відбувається під впливом відтворення населення. Зміст відтворення населення становить демографічний процес, який передбачає не лише створення нового життя, але і є процесом збереження окремих, вже існуючих життів [9].

До числа найважливіших елементів людського капіталу відноситься: стан здоров'я населення, поліпшення якого означає збільшення трудового потенціалу, підвищення інтенсивності і якості праці, покращення виробничого клімату як непрямого фактора зростання продуктивності праці; якісна освіта, що передбачає високий освітньо-професійний потенціал, високий рівень освіченості дорослого населення, розвинуту систему професійної підготовки, фундаментальний характер вищої освіти, адже освіта відтворює і нарощує інтелектуальний, духовний та економічний потенціал суспільства.

Ефективний розвиток трудового потенціалу в системі сукупного ресурсного потенціалу потребує обґрунтування концептуальних ідей та розробки стратегії перспективного його розвитку, складовими яких мають бути такі захо-

ди, як: підвищення рівня та комплексного використання трудового потенціалу, підвищення інвестиційно-інноваційної діяльності, розширення та поглиблення використання людського потенціалу, підвищення активності конкурентного середовища, активізація використання виробничого потенціалу, удосконалення інфраструктурного забезпечення, посилення дієвості інформаційного середовища.

З метою швидкого та успішного просування країни шляхом ринкових реформ необхідним є забезпечення комплексного використання сукупного ресурсного потенціалу на основі системно-організаційного задіяння в практику господарювання природних ресурсів, трудових, виробничих та фінансових ресурсів. Ефективний соціально-економічний розвиток країни та її регіонів має ґрунтуватись на основі комплексного та більш повного використання сукупного ресурсного потенціалу при поєднанні існуючої ресурсної бази, ринкової спеціалізації і врахуванні потреб та перспектив соціально орієнтованої моделі розвитку країни.

Висновки. В плані розв'язання проблем розвитку та використання сукупного ресурсного потенціалу, орієнтованих на його збереження, накопичення та зростання масштабності, важливим є перш за все підвищення екологізації та ресурсозбереження – запровадження екологобезпечних та ресурсозберігаючих технологій в сферах використання ресурсного потенціалу. Важливою в плані стратегії його розвитку є реалізація структурних реформ на інституційній основі – модернізація мінерально-сировинного сектору економіки, структурна переорієнтація АПК, усунення диспропорцій в структурі ресурсного потенціалу, а також створення сприятливого інвестиційного клімату та конкурентоспроможного середовища, оптимізація інфраструктурного та інституцій-

ного його сектору. Серед основних напрямків вдосконалення соціально-трудова відносин є створення реальних умов для формування та розвитку соціального партнерства і виробничої демократії, вдосконалення соціально-трудова законодавства та його орієнтація на європейські стандарти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бондаренко В.М. Ресурсний потенціал регіону: методологія формування та перспективи розвитку / В.М. Бондаренко. – Вінниця: Меркьюрі-Поділля, 2012. – 400 с.
2. Васильченко В.С. Управління трудовим потенціалом: [навч. посіб.] / [В.С. Васильченко, А.М. Гриненко, Л.П. Керб]. – К.: КНЕУ, 2005. – 403 с.
3. Долішній М.І. Соціально-психологічні компоненти трудового потенціалу / М.І. Долішній // Демографічні аспекти відтворення трудового потенціалу. – К., 1994. – Ч. 3. – С. 86–92.
4. Джаин І.О. Оценка трудового потенциала: [монографія] / І.О. Джаин. – Сумы: Университетская книга, 2002. – 250 с.
5. Ким М.Н. Трудовой потенциал: формирование, использование, управление: [учеб. пособ.] / М.Н. Ким. – Харьков: ХНУ им. В.Н. Каразина, 2003. – 250 с.
6. Левченко О.М. Управління якістю трудового потенціалу регіону: [монографія] / О.М. Левченко. – Кіровоград: КОД, 2002. – 136 с.
7. Онікієнко В.В. Пріоритети соціалізації ринку праці в умовах ринкової стабілізації та глобалізації національної економіки України / В.В. Онікієнко // Демографія та соціальна економіка. – 2006. – № 2. – С. 101–114.
8. Приймак В.І. Трудовий потенціал: механізм його реалізації в регіоні / В.І. Приймак. – Львів, 2002. – 380 с.
9. Сьомченко В.В. Відтворення населення як фактор формування трудових ресурсів / В.В. Сьомченко // Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. – 2009. – № 1 (4). – С. 55–58.
10. Природно-ресурсна сфера України: проблеми сталого розвитку і трансформацій / РВПС України НАН України. – К.: Нічлава, 2006. – 704 с.